

APODIKTICKÁ LOGIKA ZÁKLADNÝCH ONTOLOGICKÝCH POJMOV ‚BYTIE‘ A ‚NEBYTIE‘

VLADIMÍR SKALSKÝ, Katedra humanitných vied Mf STU, Trnava

SKALSKÝ, V.: The Apodictical Logic of the Fundamental Ontological Concepts ‚Being‘ and ‚Not Being‘
FILOZOFIA 51, 1996, No 4, p. 219

The radical critical analysis of the fundamental ontological concepts (categories) (*being* and *not being*) gives the apodictical (categorical) basis for the exact and comprehensive philosophical and scientific analysis of reality.

Radikálna kritická analýza základných ontologických pojmov (kategórií) *bytie* (*súčno*, *realita*) a *nebytie* (*nesúčno*, *nihilita*) umožňuje apodiktické (kategórické), t.j. logicky nezvratné či bezpodmienečné dedukcie.

Tento fakt ako prvý čiastočne postrehol Parmenides. V práci *O prírode* (*Peri fyseós*) napísal: „Treba hovoriť a myslieť, že jestvujúce *je*, lebo bytie *je*, ale nič nie je.“ (časť zl. 28 B 6); ([1], 114).

Toto najradikálnejšie, najvšeobecnejšie a súčasne najabstraktnejšie ontologické stanovisko tvorí základ Parmenidovho ontologického učenia. Parmenides v ňom vymedzuje (definuje) základné polárne ontologické pojmy *súčno* (*to on*) a *nesúčno* (*to mé on*) pomocou najkrajnejších, najradikálnejších, najvšeobecnejších či absolútnych významov polárnych pojmov *byť*, *jestvovať* (*einai*) a *nebyť*, *nejestvovať* (*mé einai*).

Aby vynikla podstata Parmenidovej argumentácie, jeho vyššie uvedenú tézu vyjadríme pomocou definícií bytia a nebytia v najradikálnejších polárnych významoch.

Premisy (definície):

0.1. Jestvujúce (akýmkoľvek spôsobom) definujeme ako bytie.

0.2. Nejestvujúce (nijakým spôsobom) definujeme ako nebytie.

Záver (súhrnná definícia):

1. Bytie jestvuje, nebytie nejestvuje.

Pri takomto krajne radikálnom definovaní jestvuje (je) iba bytie. (Pretože bytie je v tomto poňatí definované ako (čokoľvek či akokoľvek) jestvujúce a nebytie je definované ako (vôbec) nejestvujúce.)

Parmenides teda dospieva k apodiktickému záveru, ktorý je daný v konečnom dôsledku tým, že najradikálnejšie kritické poňatie bytia ako všetkého predmetne (objektívne) jestvujúceho úplne vylučuje akékoľvek iné (s takto poňatým bytím netotožné, resp. od

takto poňatého bytia nezávislé) jestvovanie. (Z definícií 0.1 a 0.2 vyplýva, že nebytie predmetne (t.j. ani ako objekt nezávislý od poznávajúceho subjektu, ani ako objekt jeho myslenia) nejestvuje, nemôže jestvovať, pretože ak by predmetne jestvovalo, bolo by bytím. Pritom samotné slovo „nebytie“ predstavuje jestvujúci pojem (termín) na označenie (predmetne) nejestvujúceho nebytia.)

Proti Parmenidovi vystúpil Platón. V dialógu *Sofista* (*Sofistes*) podrobil Parmenidovo učenie kritike a proti jeho téze postavil antitézu: „Pri svojej obrane budeme musieť skúmať učenie otca Parmenida a násilne dokazovať, že v istom zmysle aj nesúčno je, a naopak, že súčno istým spôsobom nie je.“ (241d); ([2], 552). Svoje stanovisko odôvodňoval hlavne presvedčivým poukazovaním na skutočnosť, že ak pri poznávaní neprípustíme „jestvovanie nebytia“ a „nejestvovanie bytia“, narazíme na veľmi závažné gnozeologické problémy.

Platónovo stanovisko bolo neskôr ďalej radikalizované až do formy, ktorú môžeme vyjadriť touto formuláciou: *Základné je nebytie, bytie je druhotné, odvodené* (napr. [3]; [4]; [5]; [6]).

Od čias Platóna bolo ontologickej problematike venovaných množstvo prác, avšak kauza *Platón versus Parmenides* dodnes nebola jednoznačne vyriešená, preto sa ontológia ešte stále zmieta medzi dvoma krajnosťami, vymedzenými Parmenidom a Platónom:

* *Jestvuje len bytie, nebytie nejestvuje* (Parmenides).

* *Bytie i nebytie v istom zmysle jestvujú a v istom zmysle nejestvujú* (Platón).

1. Úplný celostný systém základných významov a vzťahov polárnych pojmov „bytie“ a „nebytie“. Pri povrchnom prístupe k problematike významov a vzťahov pojmov „bytie“ (realita) a „nebytie“ (nihilita) sa môže zdať, že pri ich vymedzovaní môžeme postupovať úplne ľubovoľne (t.j. že výber určitého stanoviska je od iných stanovísk úplne nezávislý). Tak sa pri vymedzovaní vzťahu bytia a nebytia väčšinou postupovalo doteraz. Jednoducho sa postavila téza proti téze bez toho, že by sa tieto tézy skúmali v rámci úplného celostného systému, obsahujúceho všetky základné významy a vzťahy spomínaných pojmov. Lenže ak postupujeme tak, že vyjdeme z ich základného najradikálnejšieho apodiktického (parmenidovského) vymedzenia a vyčerpáme všetky významové i vzťahové možnosti, zistíme, že jednotlivé tézy nie sú v ľubovoľnom vzťahu. Zistíme, že nielenže medzi „bytím“ a „nebytím“ jestvujú presne určené formálno-logické vzťahy, ale že pri ich vyčerpávaní výpočte sa do jednoznačných vzťahov dostanú aj ich významy. Pri takomto prístupe dostaneme celostný, jednoznačne určený systém ich významov a vzťahov.

Pre „jestvovanie“ a „nejestvovanie“, „bytie“ a „nebytie“ sú formálno-logicky možné tieto a len tieto štyri vzťahy (tézy):

1. „Bytie“ „jestvuje“, „nebytie“ „nejestvuje“.

2. „Bytie“ „nejestvuje“, „nebytie“ „jestvuje“.

3. „Jestvuje“, „bytie“ i „nebytie“.

4. „Nejestvuje“, „bytie“ ani „nebytie“.

Správnosť formálno-logického vymedzenia vzťahov 1-4 je daná len „kombinatoricky“, t.j. len tým, že ‚bytie‘ a ‚nebytie‘ (z gramatického hľadiska podstatné mená so slovným základom ‚byť‘, ‚jestvovať‘) sú dané do všetkých možných formálno-logických vzťahov s ‚jestvovaním‘ a ‚nejestvovaním‘ (z gramatického hľadiska slovesami s tým istým slovným základom).

Z existenčného hľadiska téza 1 platí len za predpokladu platnosti definícií 0.1 a 0.2, t.j. len za predpokladu, že ‚bytie‘ je definované ako *všeobecné (absolútne)*, t.j. ako všetko (hocikáým spôsobom) ‚jestvujúce‘, a ‚nebytie‘ je definované ako *absolútna existenčná negácia*, t.j. ako (nijakým spôsobom) ‚nejestvujúce‘. (Preto ‚nejestvujúce‘ ‚nebytie‘ ani nemôže mať nejaké (‚jestvujúce‘) vlastnosti. To teda znamená, že – prísne vzaté – z existenčného hľadiska nemá zmysel dávať mu nejaké prívlastky.)

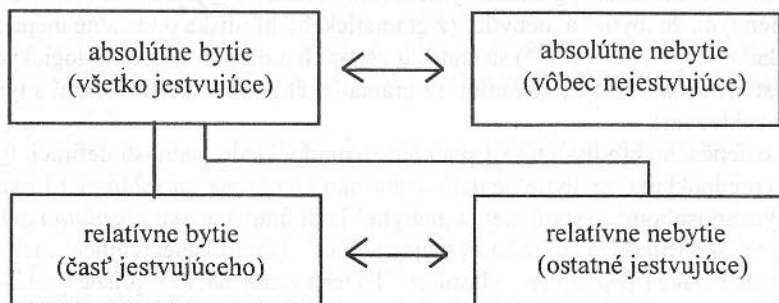
Téza 2 existenčne platí len za predpokladu, že pojmom ‚nebytie‘ označíme (všetko) ‚jestvujúce‘ a pojmom ‚bytie‘ označíme (vôbec) ‚nejestvujúce‘; alebo za predpokladu, že pod ‚nejestvovaním‘ budeme rozumieť ‚jestvovanie‘, a naopak, pod ‚jestvovaním‘ budeme rozumieť ‚nejestvovanie‘. Ak prijmeme takúto definíciu ‚bytia‘ a ‚nebytia‘, resp. ‚jestvovania‘ a ‚nejestvovania‘, potom téza 1 a téza 2 sa odlišujú iba formálne, existenčne sú však totožné. Ak však budeme trvať na doslovných významoch definícií 0.1 a 0.2, potom téza 2 je existenčne vymedzená nesprávne (naopak).

Téza 3 existenčne platí len za predpokladu, že pod ‚bytím‘ rozumieme určitú formu ‚jestvovania‘ (t.j. určitú formu *relatívneho bytia*) a pod ‚nebytím‘ rozumieme inú (ostatnú) formu ‚jestvovania‘ (t.j. *relatívne nebytie*, ktoré je ‚nebytím‘ len z istého hľadiska). Napr. ‚jablko‘ označíme za ‚relatívne bytie‘ a všetko ostatné ‚jestvujúce‘ označíme za ‚relatívne nebytie‘, t.j. ‚ne-jablko‘. ‚Relatívne bytie‘ + ‚relatívne nebytie‘ v téze 3 sú teda totožné s ‚absolútnym bytím‘ v téze 1. O „absolútnom nebytí“ z tézy 1 sa v téze 3 vôbec nehovorí.

Téza 4 existenčne platí len za predpokladu, že pod ‚nejestvovaním‘ rozumieme ‚jestvovanie‘. Za tejto podmienky je téza 4 existenčne totožná s tézou 3. Ak ju však chápeme v doslovnom zmysle, potom je existenčne nesprávna (vyjadruje iba formálnu možnosť).

‚Njestvujúce nebytie‘ (z tézy 1, resp. z definície 0.2) budeme ďalej označovať pojmom ‚absolútne nebytie‘, nie však preto, aby sme mu pripísali nejaké (jestvujúce) vlastnosti, ale preto, aby sme zdôraznili, že ide o polárny pojem k pojmu ‚absolútne bytie‘; a tiež preto, aby sme ho odlišili od predmetne jestvujúcich foriem konvenčne vymedzeného ‚relatívneho nebytia‘.

Kvôli lepšiemu pochopeniu sme na obr. 1 schematicky znázornili vzťahy medzi základnými významami polárnych pojmov ‚bytie‘ a ‚nebytie‘: ‚absolútne bytie‘, ‚absolútne nebytie‘, ‚relatívne bytie‘, ‚relatívne nebytie‘.

Obr. 1. Schematické znázornenie vzťahov medzi základnými významami polárnych pojmov 'bytie' a 'nebytie'. (Šípky vyjadrujú možnosť konvenčnej zámeny polárnych pojmov.)

Použitie polárnych pojmov 'bytie' a 'nebytie' v iných významoch, než sme uviedli na obr. 1, je možné len ako konkretizácia pojmov 'relatívne bytie' a 'relatívne nebytie', preto principiálne nemá a nemôže mať vplyv na ich základné významy a vzťahy.

Z uvedeného (resp. z obr. 1) jedno-jednoznačne vyplýva, že jestvujúce 'absolútne bytie' môžeme chápať trojako:

I. Ako číre, *abstraktné jestvovanie* (t.j. ako abstrakciu, v ktorej sme abstrahovali od všetkého konkrétneho, avšak bez zrušenia samotného jestvovania, t.j. v zmysle definície 0.1).

II. Ako 'relatívne bytie' (t.j. ako subjektívne, ľubovoľne zvolenú – nejakým spôsobom jestvujúcu – vec, množinu, resp. inú časť 'absolútneho bytia') + 'relatívne nebytie' (t.j. ako všetko ostatné jestvujúce mimo zvoleného).

III. Ako I + II + všetky možné súvislosti medzi nimi a v ich rámci.

Z porovnania poňatí I – III jedno-jednoznačne vyplýva, že len celostné diferencovane-súvislé poňatie III má charakter *absolútneho pojmu* (t.j. úplného, vyčerpávajúceho poňatia).

Poňatie absolútneho bytia III má i objektívnu (predmetnú) stránku. Z tohto hľadiska diferencovane-súvislé materiálno-nemateriálne absolútne bytie (realita) III ako *celok* je *sebaapríčinné* (*causa sui*), pričom celok podmieňuje *časti* a časti sa podieľajú na podmieňovaní celku. (Z tohto hľadiska je každá časť – ako svojou podstatou nevyhnutná – rovná celku.) Preto absolútna realita III – v dôsledku sebaapríčinnosti – súčasne predstavuje i *metarealitu*, t.j. je svojou vlastnou *príčinou* a zároveň i svojim vlastným *dôsledkom* [7].

2. Kauza Platón versus Parmenides. Pozrime sa na kauzu *Platón versus Parmenides* cez prizmu Aristotelom [8] zavedených pojmov: *skutočnosť*, *aktualita* (*energeia*) a *možnosť*, *potencialita* (*dynamis*), vyjadrujúcich *modality* (spôsoby existencie) bytia.

Z hľadiska takto vymedzených modalít *skutočnosť* môžeme považovať za *aktuálne relatívne bytie* a *možnosť* môžeme považovať za *aktuálne relatívne nebytie*.

Procesy vzniku (aktualizácie) potom predstavujú premenu možného na skutočné a naopak procesy zániku (deaktualizácie) predstavujú premenu skutočného na možné (t.j. jestvujúceho ako možnosť). Každý vznik a zánik je – z tohto hľadiska – iba relatívny a nie je a nemôže byť absolútny. Preto vznik a zánik sa odohrávajú v rámci *všeobecného (absolútneho) bytia*.

Absolútne bytie ako *celok* je – v tomto poňatí – nekonečné, stále, celkove nemenné, a práve tým, že obsahuje aktuálne relatívne bytie (skutočnosť) i aktuálne relatívne nebytie (možnosť) (t.j., že sa vzťahuje na všetky skutočné i možné predmetné *danosti*) úplne vylučuje či existenčne znemožňuje „absolútne“ nebytie, t.j. od absolútneho bytia existenčne (predmetne) nezávislú danosť. Preto *absolútne nebytie* je (jestvujúci) pojem, ktorý sa vzťahuje na nejestvujúci predmet (objekt), t.j. predstavuje iba logicky potrebný „*imaginárny pojem*“ [7].

Zo stanoviska *III* kauza *Platón versus Parmenides* vyzerá takto:

Parmenides pri vymedzovaní (absolútneho) bytia (v „cestě pravdy“) sa v podstate obmedzil na abstraktné poňatie *I*. No vzhľadom na to, že pri jeho vymedzovaní dostatočne nezohľadnil i poňatia absolútneho bytia *II* a *III*, jeho poňatie „číreho jestvovania“ *I* je nedostatočne abstraktné. Podľa neho: „... jestvujúce ani nevzniklo, ani nezanikne, je celé, jediné, pevné a neukončené. Ani nikdy nebolo ani nikdy nebude, lebo je teraz, zároveň celé, jedno súvislé. ... Jestvujúce nie je deliteľné, Spochívá ... nehybne v zovretí mocných pút bez počiatku a konca, ... ostáva na tom istom mieste a nehybne v sebe samom, pevne zotrúvajúc na svojom mieste ... má istú najkrajnejšiu hranicu, na všetkých stranách je ukončené a podobá sa hmote okrúhlej gule, od stredu na všetky strany je rovnaké, ...“ (časti zl. 28 B 8); ([1], 115).

Z hľadiska parmenidovského, krajne radikálneho, absolútneho vymedzenia pojmov *I* jestvuje iba absolútne bytie a absolútne nebytie predmetne či objektívne nejestvuje. (Je to dané najabstraktnejším, najradikálnejším a najvšeobecnejším či absolútnym vymedzením (definovaním).) V bežnom živote však vidíme, že jednotlivé aktuálne súcna zanikajú a súčasne iné vznikajú. Ani jedno aktuálne súcno nie je trvalé. (Čo Parmenides nepopieral, no v „cestě rozumu“ („cestě pravdy“) od týchto procesov abstrahoval.)

Platóna k uznaniu novej existencie nebytia a novej neexistencie bytia priviedli práve fakty tohto druhu a problémy poznania. Preto je Platónovo stanovisko do značnej miery opodstatnené. V Platónovej argumentácii v dialógu *Sofista* je množstvo závažných a väčšinou správnych postrehov. No napriek tomu s celkovým Platónovým antiparmenidovským stanoviskom nemožno súhlasiť.

V kauze *Platón versus Parmenides* musíme dať za pravdu Parmenidovi (i keď by sme mu – ako sme už uviedli – mohli všeličo vyčítať). Podstata kauzy je totiž v tom, že Platón proti Parmenidovmu (zo stanoviska *III* neúplnému a príliš abstraktnému, avšak v princípe správne) poňatiu jestvujúceho absolútneho bytia a nejestvujúceho absolútneho nebytia postavil možné nejestvovanie (subjektívne určeného) relatívneho bytia a možné jestvovanie (kontrapozične určeného) relatívneho nebytia bez toho, že by si to bol uvedomil. Výsledkom bolo potom nielen nesprávne odmietnutie Parmenidovho poňatia absolútneho bytia a absolútneho nebytia, ale i absolutizácia relatívneho bytia a relatívneho nebytia bez ich bližšieho určenia (definovania).

Parmenidovi by sme mohli vyčítať iba to, čo neurobil, a nie to, čo urobil. Totiž, že sa (v „ceste rozumu“) obmedzil iba na vymedzenie absolútneho bytia a absolútneho nebytia (v príliš abstraktnom a súčasne nedôslednom poňatí) a nerozšíril svoje úvahy i na relatívne bytie a relatívne nebytie [7].

3. Problém pochopenia absolútneho nebytia. Podľa Parmenida o nejestvujúcom nebyťi „... nemožno ani povedať ani myslieť, že nie je“, ... pretože ... „Myslieť však a to, čo myslíme, je to isté. Myslenie totiž nemôžeš nájsť bez jestvujúceho, v ktorom je myslenie vyjadrené.“ (časti zl. 28 B 8); ([1], 114-115).

Parmenides má – z hľadiska definície 0.2 – pravdu, keď tvrdí, že „nejestvujúce nebytie“ nemôže byť objektom nášho myslenia, pretože ak by bolo objektom nášho myslenia, bolo by jestvujúcim (v našej myslí), t.j. bytím.

Parmenidovo uvedenie – z hľadiska definície 0.2 nesporné správne – tvrdenie si však vyžaduje vysvetlenie tejto otázky: Ako dokážeme pochopiť predmetné (objektívne) nejestvovanie absolútneho nebytia myslením, ktoré je vždy subjektívno-objektívne?

Nejestvujúce nebytie predsa len môžeme pochopiť, t.j. môžeme o ňom uvažovať a hovoriť bez toho, že by bolo (reálnym, jestvujúcim) predmetom (objektom) našej mysle, vďaka neparadoxnej celostnosti a reflexívnej zvrtnosti našej mysle (reflexie) – spočívajúcej v tom, že tou istou myslou „myslím“ i „viem, že myslím“ bez regresu ad infinitum ([9], 9) – a vďaka jednote formy a obsahu nášho myslenia.

Východiskom pre pochopenie nejestvujúceho ‚absolútneho nebytia‘ je pojem ‚absolútne bytie‘, t.j. pojem, ktorý sa vzťahuje na všetko jestvujúce (vrátane jestvujúceho pojmu ‚absolútne nebytie‘). Pendantom (kontrapozíciou) pojmu ‚absolútne bytie‘ je (jestvujúci) pojem ‚absolútne nebytie‘, ktorý „sa vzťahuje“ na predmetne (objektívne) nijakým spôsobom (teda ani myšlienkovy ani slovne) nejestvujúce (t.j. „vzťahuje sa“ na nejestvujúci objekt). Tento reflektovaný fakt vyjadrujeme (jestvujúcimi) slovnými negáciami typu nebytie nejestvuje, nejestvujúce nebytie a pod.

Fakt, že pojem ‚absolútne bytie‘ sa vzťahuje na všetko (hocikáým spôsobom) jestvujúce, teda implikuje, že (jestvujúci) pojem ‚absolútne nebytie‘ „sa vzťahuje“ na (nijakým spôsobom) nejestvujúci objekt.

4. Podstata apodiktickej logiky základných ontologických pojmov. Poznanie nereflektuje iba nezávislú realitu, ale i samé seba, preto je nevyhnutne súvisle zdvojené. Aspekty reflektovanej reality a logického vyjadrenia sú nevyhnutnými, stále prítomnými zložkami poznania ako celku, od ktorých môžeme síce relatívne abstrahovať, t.j. prikloniť sa viac k logickému (formálnemu) alebo k predmetnému (obsažnému) významu, no nemôžeme ani jeden z nich úplne zrušiť, pretože by to znamenalo negáciu samotného poznania.

Poznanie je vždy subjektívno-objektívne; je jednotou logiky výroku, logiky významu i logiky vzťahu; je pojmovým vyjadrením celého predmetného významu. Platí to nielen o celku nášho poznania, ale i o jeho jednotlivých zložkách vrátane pojmov. Nejestvuje jediný terminologický pojem, ktorý by nemal hoci len imaginárny predmetný význam. Pretože keby ho nemal, nebol by pojmom, ale len slovom bez zmyslu. Na druhej strane, ak

predmetné významy majú byť kritickým poznaním a nielen elementárno-intuitívnymi postrehmi, majú vždy pojmovo členené vyjadrenie.

To je tiež dôvodom, prečo naše poznanie nevyhnutne musí vždy mať *logickú*, presnejšie, *výrokovo-logickú* a súčasne i *dialektickú* či *predmetno-logickú* stránku. Z tejto súvislej dvoj-jednosti nášho poznania tiež vyplýva, prečo *logika* a *dialektika* sú síce relatívne protikladné, no nemôžu si absolútne protirečiť, ale musia byť podstatne súvislé.

Logika je výrokovým vyjadrením predmetnej stránky, preto je naše vedomie prostredníctvom pojmového, celoempiricky fundovaného poznania aj ontologicky súvislé s bytím.

Pojmové poznanie zjednocuje „dvojhodnotovú“ výrokovú logiku, pre ktorú platí „*tertium non datur*“ s „trojhodnotovou“ dialektickou či predmetnou logikou objektu, pre ktorú v predmetnom zmysle platí „*tertium datur*“ – vnútorný súvis a proces zmeny.

Práve na jednote logiky a dialektiky, nevyhnutne obsiahnutej v každom pojme, je založený princíp apodiktického poznávania (určovania) všeobecných princípov: Ak vymedzíme polárne pojmy tak, že opisujú celú skúmanú realitu, pričom jeden z nich predmetne nie je možný, apodikticky z toho vyplýva, že je nevyhnutný predmetný opak.

Napr. z toho, že sme pri konkrétnej pojmovej analýze reality (bytia) všetko predmetne existujúce zahrnuli pod pojem všeobecného (absolútneho) bytia, nám apodikticky vyplýva, že predmetne (objektívne) nezávislé (absolútne) nebytie nie je možné. Naopak, nemožnosť nezávislého predmetného absolútneho nebytia – za vyššie uvedeného predpokladu – implikuje nevyhnutnosť jestvovania predmetného všeobecného (absolútneho) bytia.

Apodiktickosť v tomto zmysle je založená na relatívnej protikladnosti a podstatnej súvislosti logiky a dialektiky. Diskurzívno-logické polárne pojmy (absolútne) bytie a (absolútne) nebytie tu predstavujú krajné póly, absolútne protiklady, relativizované primeraným súvisom. Preto je predmetná realita v jej nekonečnosti, t.j. pri neexistencii predmetne nezávislého absolútneho nebytia, uzavretá do seba. Z toho potom vyplýva, že apodiktických poznatkov, *axióm* ako akýchsi priesečníkov logiky a dialektiky musí jestvovať dostatočný počet, aby sme s primeranou presnosťou mohli rámcovo i detailne postihnúť celú skúmanú realitu.

Princípy apodiktickosti, t.j.:

1. princíp apodiktického určovania všeobecných princípov,
2. princíp úplného celostného systémového určenia skúmanej, predmetne apodikticky vymedzenej, reality tak odhaľujú i podstatnú súvislosť (jednotu) teórie bytia (ontológie) a teórie poznania (gnozeológie, noetiky či epistemológie).

Princípy apodiktickosti možno uplatniť nielen v ontológii, ale i v ďalších filozofických a špeciálnych vedách. Možnosť ich aplikácie je limitovaná dvoma podmienkami:

- a) Možnosťou aplikácie princípu apodiktického určovania všeobecných princípov na skúmanú oblasť či problematiku, t.j. možnosťou takého vymedzenia skúmanej parciálnej reality (problematiky) pomocou polárnych pojmov, že predmetne je možné len jedno z polárnych určení;

b) Možnosťou určenia úplného (vyčerpávajúceho) celostného systému základných vzájomne viazaných určení v skúmanej problematike, ktorú sme apodikticky vymedzili jedným z polárnych pojmov.

Z uvedeného vyplýva, že princíp apodiktického určovania všeobecných princípov nemôžeme použiť hociak, ale predovšetkým v rovine všeobecného poznávania, ktoré si však pre svoje detailné prehĺbenie väčšinou vyžaduje empiricko-experimentálne vedecké postupy. Ak – v niektorom z takýchto prípadov – nie sme schopní teoreticky rozhodnúť o predmetnej platnosti jedného z dvojice polárnych pojmov, ktorými sme vymedzili skúmanú parciálnu realitu, princíp apodiktického určovania princípov môžeme použiť vo forme Popperovho *princípu falzifikovateľnosti* [10].

Systém apodiktických poznatkov je významný, pretože poskytuje spoľahlivé, sústavne overované východisko pre skúmanie ďalších pojmov, a tým poskytuje kontrolované základy nielen pre filozofiu, ale i pre špeciálne vedy.

História filozofie nás však učí, že i správne princípy sa nesprávne používali. Napr. pri ontologickom vymedzovaní bytia a nebytia došlo k radu závažných omylov. Počnúc Parmenidom – ktorý pojmy „bytie“ a „nebytie“ v ontológii použil ako prvý, pokračujúc ďalšími, napr. G. W. Leibnizom s nesprávne formulovanou otázkou: „*Prečo je skôr niečo, než nič?*“ ([11], 149) nevynímajúc ani G. W. F. Hegela. V nejakom zmysle sa vždy porušovala zásada *miery (proporcie)*.

Tieto omyly však nevznikali z princípov apodiktickosti. Tieto princípy sú nepochybné, spoľahlivé. Omyly – vždy iba relatívne – vyplývali z neporiadku a medzier v pojmovom aparáte, *nerozlíšením (konfúziami)* alebo *zámenou (kontamináciami)* jednotlivých významov pojmov bytie a nebytie, hlavne nerozlíšením takých pojmov ako *relatívne* a *absolútne*, *subjektívne* a *objektívne*, *skutočné* a *možné*, *špeciálne* a *všeobecné*.

Princípy apodiktickosti, samé osebe kriticky celkom isté, nás však samé osebe pred takýmito omylmi nechránia. Princípy apodiktickosti neodstraňujú totiž psychológiu ľudí. Ich uplatnenie nadväzuje na pojmovú analýzu, ktorej správnosť však zabezpečiť nemôžu, ak niet schopností, záujmu a podmienok.

Princípy apodiktickosti teda samé osebe nezaručujú celkom isté poznatky, ale len natoľko isté, nakoľko máme správne vymedzené a rozlíšené pojmy. Apodiktickosť poznatkov nám tiež nezaručuje ich správnu aplikáciu na ďalšie oblasti poznania. Apodiktické poznanie je celkom isté len za predpokladu, že sme si správne vyjasnili pojmy, s ktorými narábame. Preto ani sústava apodiktických poznatkov nemusí v každom individuálnom prípade predstavovať „absolútne“ poznanie. No dosiahnutý stupeň apodiktického poznania nemožno nikdy úplne vyvrátiť, abstraktne negovať a nahradiť úplne iným poznaním. Možno ho negovať len dialekticky, dialektickou negáciou, ktorá neznamená absolútne zrušenie, ale prekonanie.

Princípy apodiktickosti sú teda kľúčovými princípmi poznávania, ktoré sústave rámcových poznatkov dávajú vývojový charakter.

To – okrem iného – znamená, že prinášajú so sebou i osobitý etický charakter vedeckej kritiky. Apodiktické poznatky totiž nemožno kritizovať inak než ich *upresnením* (rozlíšením správnych a nesprávnych momentov daných formulácií), *doplnením*, *rozvinutím* a *prekonaním*.

5. Závery. Základné ontologické polárne pojmy (kategórie) ,bytie‘ a ,nebytie‘ (v úplnom, t.j. vyčerpávajúcom celostnom systémovom poňatí, s rozlíšenými základnými významami a ich vzájomnými vzťahmi) majú medzi ostatnými pojmami výnimočné postavenie, pretože v hraniciach konkrétnej pojmovej analýzy poskytujú apodiktické (kategórické) východisko, z ktorého môže ontológia začať exaktnú a vyčerpávajúcu analýzu apodiktického systému významov a vzťahov ontologických pojmov ako nevyhnutného základu nielen filozofického ale i špeciálnovedného prístupu k výskumu sveta.

Celostné diferencovane-súvislé poňatie všeobecného (absolútneho) bytia III stavia základnú ontologickú problematiku do úplne nového svetla. Rozlíšením ,absolútneho bytia‘ a ,absolútneho nebytia‘ od ,relatívneho bytia‘ a ,relatívneho nebytia‘ a objasnením všetkých ich významov a vzájomných vzťahov sa ontológia stáva exaktným, neprestajne kontrolovateľným východiskom (základom) nielen pre filozofiu, ale aj pre špeciálne vedy [7].

LITERATÚRA

- [1] PARMENIDES: Zlomky. In: Predsokratici a Platón. Antológia z diel filozofov. Zv. 1. Bratislava, Epocha 1970.
- [2] PLATON: DIALÓGY II, Bratislava, Tatran 1990.
- [3] SCHOPENHAUER, A.: Svet ako vôľa a predstava. In: Pozitivismus, voluntarizmus, novokantovstvo. Antológia z diel filozofov. Zv. 7. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967, s. 289-354.
- [4] HEIDEGGER, M.: Co je metafyzika? Praha, ISE, edice OIKÚMENÉ 1993.
- [5] ČANYŠEV, A. N.: Traktat o nebytí. In: Voprosy filosofii 1990, No. 10, s. 158-165.
- [6] HEJDÁNEK, L.: K otázce neoontologické archeologie. In: Reflexe 1990, č. 3, 5, s. 1-28.
- [7] SKALSKÝ, V.: Ontológia a kozmológia. In: Konec ontologie? Sborník z konference Brno 10.- 12. XI. 1992. Brno, Masarykova universita 1993, s. 67-73.
- [8] ARISTOTELES: Metafyzika. In: Od Aristotela po Plotina. Antológia z diel filozofov. Zv. 2. Bratislava, Pravda 1973, s. 243-491.
- [9] CIGER, J.: Základy infinitezimálnej logiky a jej axiomy. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1949, s. 9.
- [10] POPPER, K. R.: The Logic of Scientific Discovery. London, Hutchinson 1968.
- [11] LEIBNIZ, G. W.: Monadologie a jiné práce. Praha, Svoboda 1982.

Doc. PhDr. Vladimír Skalský, CSc.
 Katedra humanitných vied MtF STU
 Pavlínska 16
 917 24 Trnava
 SR